

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ

Daniel Coleman: Ἡ συναισθηματική νοημοσύνη

1. Γενικές παρατηρήσεις

Εἶναι γνωστό ὅτι τήν τελευταία δεκαπενταετία ὑπάρχει ἔξαρση τῶν ἐρευνῶν γύρω ἀπό τό πρόβλημα τῆς «συναισθηματικῆς νοημοσύνης», δηλαδή τήν πλευρά ἐκείνη τῶν ἀντιληπτικῶν διαδικασιῶν καί προσλαμβανουσῶν τοῦ ἀνθρώπου πού ἐκδηλώνονται μέ τή μορφή τῶν συναισθημάτων καί ἔχουν σχέση μέ τίς λειτουργίες τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ ἐγκεφάλου.

Ὁ χῶρος αὐτός, κατ' ἔξοχήν χῶρος τῆς Ψυχολογίας, εἶχε μείνει οὐσιαστικά ἀνεξερευνήτος ἀπό αὐτήν, ἐνῶ οἱ σχετικές νευρο-φυσιολογικές ἔρευνες εἶχαν κινηθεῖ μέ πολύ ἀργούς ρυθμούς.

Πιστεύω, ὄχι μόνο διότι ὑπῆρξαν τεχνολογικῆς φύσεως προβλήματα, ἀλλά καί διότι ὁ γενικότερος ἐπιστημονικός προσανατολισμός, γιά λόγους πού πρέπει νά ἐρμηνευτοῦν, ἀντιμετώπιζε ὑποβαθμιστικά τό συναισθηματικό πεδίο καί, πάντως, δέν τό κατέτασσε στή νοητική περιοχή μέ τήν αὐστηρή ἔννοια τοῦ ὄρου.

Ἡ ἐπιλογή μου νά ἐξετάσω τή σχετική θεματική μέ ἄξονα τό βιβλίο τοῦ D. Coleman: «Ἡ συναισθηματική νο-

ημοσύνη», όφείλεται σέ τρεῖς λόγους: α) στό ὅτι ὁ Coleman στό βιβλίο αὐτό συνοψίζει καί ἀξιοποιεῖ ὅλες τίς σχετικές προσεγγίσεις, β) διότι τό ἔργο αὐτό (ἀμερικανική ἔκδοση 1995, ἑλληνική 1998 ἀπό τόν ἐκδοτικό οἶκο Ἑλληνικά Γράμματα) θεωρεῖται ἀπό τούς ψυχολόγους τό ὑπ' ἀριθμόν ἓνα βιβλίο ἀναφορᾶς σχετικά μέ τήν ἐξεταζόμενη προβληματική καί γ) οἱ θέσεις του συνθέτουν τήν περισσότερο ὀλοκληρωμένη θεωρία ὡς πρός τό ἀντικείμενο αὐτό.

* * *

Μέ τήν προώθηση τῆς μελέτης τῆς συναισθηματικῆς νοημοσύνης καταρρίφθηκε μιᾶ θεμελιακή παραδοχή τῆς προσέγγισης ἐκείνης πού θεωροῦσε ὅτι ὁ δείκτης νοημοσύνης, δηλαδή ἡ εὐφυΐα, εἶναι γενετικό δεδομένο, σταθερό καί ἀμετάβλητο, σέ τρόπο ὥστε οἱ ὅποιες ἐμπειρίες τῆς ζωῆς –θετικές ἢ ἀρνητικές– νά μὴν μποροῦν νά τό ἀλλάξουν, οὔτε, κατ' ἐπέκταση, νά ἔχουν συνέπειες ὅσον ἀφορᾶ τίς ἀντιληπτικές ικανότητες τοῦ ἀνθρώπου καί τόν τρόπο ἐκδήλωσῆς τους.

Ἡ μηχανιστική αὐτή καί μοιρολατρική, σέ τελευταία ἀνάλυση, θεώρηση εἶναι προφανές ὅτι ἀντιμετώπιζε στατικά καί ὄχι δυναμικά τό πρόβλημα τῆς νοημοσύνης. Ἀντίστοιχα καί οἱ μέθοδοι μέτρησῆς της μέσω τοῦ δείκτη εὐφυΐας (IQ) δέν ἀποδίδουν, ὅπως ἤδη ἐξετέθη, τό φάσμα τῶν πραγματικῶν διανοητικῶν δυνατοτήτων τοῦ προσώπου, παρά μόνο ἐν μέρει καί μονομερῶς.

Ὅτι ὑπάρχουν κληρονομικά ἰδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά, πού συνιστοῦν «προδιαγραφές» τῶν ψυχο-

νοητικῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι δεδομένο. Τό ἐρώτημα εἶναι σέ ποιό βαθμό καί σέ ποιό συσχετισμό μέ τό ἐκάστοτε περιβαλλοντικούς ὄρους τῆς ὑπαρξῆς.

Οἱ περιβαλλοντικοί ὅμως ὄροι εἶναι κάτι σαφῶς πολύ εὐρύτερο ἀπό προσωπικές, ἀτομικές ἐμπειρίες, πού ἀποτελοῦν τόν στροφέα ἀνάλυσης τοῦ Coleman. Αὐτή εἶναι μία πρώτη κριτική παρατήρηση γενικῆς ὑφῆς ὅσον ἀφορᾷ τόν τρόπο προσέγγισής του.

Μιά δεύτερη ἀναφέρεται στή λειτουργία αὐτοῦ πού ὁ Coleman ὀνομάζει «συναισθηματική παρόρμηση». Ὅτι ὁ κάθε ἄνθρωπος ἔχει συναισθηματικές παρορμήσεις δέν μπορεῖ νά ἀμφισβητηθεῖ. Ὅμως, ἡ ἀναγωγή τῆς συναισθηματικῆς νοημοσύνης σέ συνδετικό κρίκο μεταξύ συναισθηματικοῦ κόσμου, χαρακτήρα καί ἠθικῶν ἐνστίκτων (βλ. σελ. 24), ἀφ' ἑνός ξεκινάει ἀπό μία σειρά ἀναπόδεικτων ὑποθέσεων καί παραδοχῶν, ἀφ' ἑτέρου ἐξηγεῖ τά ἴδια διά τῶν ιδίων, πού ὀδηγεῖ σέ πλήρη σύγχυση.

Εἶναι ὁ συναισθηματικός κόσμος μία ὄντοτητα ἀποκομμένη ἀπό τή συναισθηματική νοημοσύνη, κι ἂν δέν εἶναι –καί δέν εἶναι– τί σημαίνει ὅτι λειτουργεῖ ὡς συνδετικός κρίκος; Συναισθηματική νοημοσύνη σημαίνει –καί δέν μπορεῖ νά σημαίνει τίποτα ἄλλο– ὑπαρξῆ εὐαισθησιῶν καί δεκτικότητων πέραν τῶν στενά νοουμένων λογικῶν. Ἐκτός κι ἂν δεχτοῦμε ὅτι ἡ συναισθηματική μας νοημοσύνη συνίσταται στήν ἱκανότητά μας νά ἐλέγχουμε τίς συναισθηματικές μας παρορμήσεις· στήν ἀνάπτυξη, ἐπομένως, μηχανισμῶν αὐτοελέγχου καί αὐτοσυγκράτησης.

Δέν μπορούμε, ὅμως, νά τό δεχτοῦμε, διότι οἱ μηχανι-

σμοί αυτοί είναι προϊόντα εκμαθημένης συμπεριφορᾶς και δέν ἔχουν νά κάνουν μέ αὐτή καθ' ἑαυτήν τή νοημοσύνη.

Στή βᾶση αὐτή, ἄλλωστε, ὁ ἴδιος ὁ Coleman ὑπογραμμίζει τή σημαντικότητα μιᾶς παιδείας πού θά «περιλαμβάνει» καί τό συναισθηματικό χῶρο, ὅπου, ὅμως, καί πάλι ἀγνοεῖ ὅτι ἡ παιδευτική διαδικασία ὡς διαδικασία προσαρμογῆς καί μάθησης ἐμπεριέχει ἱστορικο-κοινωνικές παραμέτρους καί συλλογικῆς τάξης δεδομένα καθοριστικῆς σημασίας.

Δεδομένα πού ἂν ἀγνοηθοῦν ἐπανερχόμεθα διά τῆς τεθλασμένης στόν συμπεριφορισμό, κάτι πού βέβαια ὁ Coleman δέν θά παραδεχόταν, ὅμως ἡ «λογική» τοῦ συμπεριφορισμοῦ διατρέχει ὅλο τό ἔργο του.

Ὁ Coleman κάνει ἐπίσης ἀόριστα λόγο γιά «χαρακτήρα». Ἀόριστα, διότι δέν διευκρινίζει ἂν ὁ χαρακτήρας «χαράσσεται» ὡς συνισταμένη τοῦ συνόλου τῶν κληρονομικῶν καταβολῶν τοῦ προσώπου καί μόνον ἢ παίζουσι ρόλο καί οἱ συντρέχουσες ἀντικειμενικές συνθήκες τοῦ ἱστορικο-κοινωνικοῦ περιβάλλοντος. Ἄν μόνον οἱ πρῶτες, τότε καί πάλι ὀδηγούμαστε σέ μιᾶ δια-διαντιδραστική θεώρηση συμπεριφοριστικοῦ τύπου.

Ἐκεῖ πού ὁ Coleman καταλήγει σέ ὄντολογικό προκαθορισμό εἶναι ὅταν μιλάει γιά «ἠθικό ἔνστικτο», ἐπομένως γιά κάτι δεδομένο καί ἀμετακίνητο στή φύση τοῦ ἀνθρώπου, πού ἡ ὅποια ἀπόκλιση ἀπό αὐτό εἶναι ἐνδειξη ψυχο-διανοητικῆς διαταραχῆς. Ἐάν ἦταν ἔτσι τά πράγματα, δέν θά ὑπῆρχαν διαφορετικές –πολλές φορές διαμετρικά ἀντίθετες– ἠθικές στό χῶρο καί τό χρόνο;

Τό νά μιλάει κανεῖς γιά πανανθρώπινες ἠθικές ἀξίες ἢ

γιά τήν ὑφιστάμενη κυρίαρχη ἠθική εἶναι ἄλλο πράγμα καί ἄλλο νά μιλάει γιά «ἠθικό ἔνστικτο». Καί ὡς πρὸς αὐτό ἀντιμετωπίζουμε μιά ψυχολογίζουσα ἀντίληψη πραγματιστικοῦ τύπου, ἡ ὁποία –καί αὐτό εἶναι τό ὀδυνηρό– ὀδηγεῖ σέ ἀντιφάσεις ἄν ὄχι καί σέ ἀνατροπή καί ἀναίρεση βασικῶν ὑποθέσεων ἐργασίας τοῦ ἴδιου τοῦ Coleman.

* * *

Ὁ Coleman ὑπογραμμίζει –καί σωστά– ὅτι ἡ σύγχρονη ζωή χαρακτηρίζεται ἀπό ἐγωισμό, βία, ἐπιθετικότητα καί προϊούσα ἀδυναμία ἐν-συναίσθησης τῶν συναισθημάτων τοῦ ἄλλου.

Αὐτό τό ἀποδίδει στήν ἀνεπάρκεια «ἄσκησης» αὐτοῦ πού ἀποκαλεῖ «συναισθηματική νοημοσύνη», πού μᾶς καθιστᾷ ἀνίκανους γιά ἀνάπτυξη ἀλτρομιστικῶν συναισθημάτων, καί ἀναφέρεται σέ δύο ἀντίπαλες ἠθικές στάσεις ζωῆς: ἐκείνη τοῦ ἄνευ ὀρίων ἐγωκεντρισμοῦ καί ἐκείνη τῆς αὐτοσυγκράτησης καί συμπόνιας.

Ἡ προσέγγιση εἶναι ἐλλειμματική ὅσον ἀφορᾷ τήν ὀροθέτηση τῆς συναισθηματικῆς νοημοσύνης (ἐπ' αὐτοῦ βλ. ἀναλυτικά στά ἐπόμενα) καί ἐπιδερμική ὅσον ἀφορᾷ τή λειτουργία της.

Ἡ ἐπικράτηση τῆς ἐγωιστικῆς ἢ τῆς ἀλτρομιστικῆς τάσης καί στάσης στόν ἀνθρώπινο ψυχισμό δέν εἶναι ὑπόθεση –παρά μόνο δευτερευόντως, ἄν ὄχι καί δευτερογενῶς– ἀτομικῆς γνώσης καί μόρφωσης ἢ (καί) ἀτομικῶν ἐμπειριῶν.

Εἶναι ὑπόθεση ἐνός διάχυτου κοινωνικοῦ κλίματος, τῶν ροπῶν καί τῆς «φιλοσοφίας» πού αὐτό διαμορφώνει.

Ἀπό αὐτό ἐξαρτᾶται ἡ ἀντίληψη τοῦ ἠθικά σωστοῦ ἢ λαθεμένου στό πλαίσιο τοῦ τρίπτυχου ἀποδεκτό – ἀνεκτό – ἀπορριπτό.

Σχετικά μέ αὐτό ὁ Coleman σχολιάζοντας τόν Ἀριστοτέλη καταλήγει στό συμπέρασμα ὅτι ὁ μέγας αὐτός διανοητής, ἀναλύοντας τά ἀνθρώπινα πάθη (μέ τήν ἔννοια τῶν ἔντονων συναισθηματικῶν καταστάσεων) θεωροῦσε ὅτι ὅταν τά πάθη μας ἀσκοῦνται σωστά ἐμπεριέχουν σοφία καί καθοδηγοῦν τή σκέψη μας, τίς ἀξίες μας, τήν ἐπιβίωσή μας.

Ἄσχετος ὁ σχολιασμός αὐτός εἶναι λαθεμένος σέ τέσσερα ἐπίπεδα διότι: α) ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ ὅτι κατά τόν Ἀριστοτέλη ἡ λογική εἶναι ὑποταγμένη καί καθοδηγεῖται ἀπό τό συναίσθημα, κάτι πού οὐδέποτε ὑποστήριξε, β) ὅτι οἱ ἀξίες εἶναι γεννήματα τοῦ συναισθήματος, πού ὁ Ἀριστοτέλης ποτέ δέν ἰσχυρίσθηκε, γ) ὅτι τό σωστό ἢ μή τοῦ συναισθηματικοῦ πάθους κρίνεται ἀτομικά, κάτι πού ἐπίσης βρίσκεται ἐντελῶς ἔξω ἀπό τήν ἀριστοτέλεια συλλογιστική, καί δ) ὅτι αὐτή καθ' ἑαυτή ἡ συναισθηματικότητα δέν εἶναι τό πρόβλημα, ἀλλά ἡ «καταλληλότητα» (;) τοῦ συναισθήματος καί τῆς ἔκφρασής του, μιά ἄποψη τόσο ἀσαφής καί συγκεχυμένη ὥστε δέν μπορεῖ σέ καμιά περίπτωση νά ἀποδοθεῖ στόν Ἀριστοτέλη.

Ὁ Coleman δέν φαίνεται νά ἔχει ἀντιληφθεῖ ὅτι ὄχι μόνο στόν Ἀριστοτέλη, ἀλλά σέ ὁλόκληρη τήν ἀρχαία ἑλληνική φιλοσοφία τό σωστό ἢ μή τῆς ἀτομικῆς συμπεριφοράς κρίνεται πάντοτε σέ σχέση μέ τήν Πόλη, δηλαδή τήν κοινωνία, καί στή βάση ἀξιῶν πού ὑπηρετοῦν τήν Πόλη, ὅπως ἡ ἀρετή, ἡ σωφροσύνη, ἡ μεσότητα κ.ο.κ., καί

γι' αὐτό περιπίπτει σέ μία ψυχολογιστική διερμίνευση τῆς φιλοσοφίας τοῦ ἀρχαίου κλασικοῦ κόσμου.

Ἐξάλλου ἡ κρίση τῆς ἐποχῆς μας, στήν ὁποία ἀναφέρεται σωστά ὁ Coleman, πού ὀπωσδήποτε ἐκφράζεται ὡς μία συνεχῶς βαθύτερη συναισθηματική σύγχυση, εἶναι πρὶν ἀπό ὅλα καί πάνω ἀπό ὅλα κοινωνική κρίση.

Μιά διαπίστωση πού δέν μπορεῖ νά ἐμφανίζεται ὡς πρωτογενῆς ἀνακάλυψη, ὅταν ἤδη ὁ Νίτσε στά τέλη τοῦ 19ου καί ὁ Μάξ Σέλερ στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα μιλοῦσαν γιά «κατολίσθηση ὄλων τῶν ἀξιῶν» καί ὅταν ὑπάρχει μία τόσο ἐκτεταμένη βιβλιογραφία πάνω σ' αὐτό τό θέμα.

Ἡ θέση τοῦ Coleman γιά μιὰ μορφή συναισθηματικῆς μετεκπαίδευσης τῶν παιδιῶν, μιὰ ἐπανεισαγωγή τῶν δεδομένων τῆς συναισθηματικῆς νοημοσύνης στήν Παιδεία εἶναι τουλάχιστον ἀφελῆς.

Διότι, **πρῶτον** καί βασικό, ἡ Παιδεία ἦταν πάντοτε καί παραμένει ἰδεολογικός μηχανισμός, πού προάγει καί ἐμπεδώνει ψυχο-αντιληπτικά τήν κυρίαρχη ἰδεολογία. Διότι, **δεύτερον**, ἡ συναισθηματική νοημοσύνη ὡς φορέας τοῦ ἀλτρουισμοῦ καί τῶν αἰσθημάτων συμπάθειας, ὅπως τήν τοποθετεῖ ὁ Coleman, εἶναι ἀσυμβίβαστη μέ τόν «ὀρθολογισμό σκοπιμότητας» (Zweckrationalität), ὅπως τήν ἀποκαλοῦσε ὁ Μάξ Βέμπερ, πού εἶναι ὁ κυρίαρχος καί καθοριστικός στίς σύγχρονες δυτικές κοινωνίες.

Διότι, **τρίτον**, ἡ σχολική Παιδεία ἔχει παύσει πλέον νά εἶναι ὁ μοναδικός μηχανισμός μετάδοσης γνώσεων καί ἀντιλήψεων ζωῆς καί ἐκτοπίζεται συνεχῶς περισσότερο ἀπό τά ΜΜΕ, τό Διαδίκτυο κ.ο.κ.

Διαβάζοντας κανείς τόν Coleman έχει τήν έντύπωση ὅτι ἀρμενίζει σέ μιά μολυσμένη θάλασσα μέ βάρκα τήν ἐλπίδα καί ἡ βάρκα αὐτή ὀνομάζεται «Νέα Παιδεία».

Μιά νέα Παιδεία πού θά «κατασκευάζει» ἀνθρώπους, πού θά λειτουργοῦν συναισθηματικά «ἔξυπνα» σέ τρόπο ὥστε νά ἀποφεύγουν τίς κακοτοπιές καί τίς ἀντιξοότητες, ἀλλά πρὶν ἀπό ὅλα τήν ἀποτυχία καί τή ματαίωση.

Πέραν τῆς ιδιότυπης καί ἀκρωτηριασμένης αὐτῆς ἀντίληψης γιά τή συναισθηματική νοημοσύνη, εἶναι πολύ χαρακτηριστικό ὅτι ὁ Coleman δέν θέτει κἄν τό ἐρώτημα πῶς μολύνθηκε ἡ θάλασσα. Ἡ θάλασσα ὡς κοινωνία καί κοινωνικό σύστημα μένει τελείως στό ἀπυρόβλητο καί τά πάντα ἀνάγονται σέ «ὀρθές», ἀτομικές, «συναισθηματικές» ἐπιλογές, πού διέπονται ἀπό πνεῦμα αὐτοελέγχου καί αὐτοσυγκράτησης καί φιλανθρωπική ἀλληλοκατανόηση.

Διορθωτικές, λοιπόν, κινήσεις στήν Παιδεία καί ὅλα θά ξεπεραστοῦν: τά φαινόμενα κοινωνικῆς παθολογίας ἀπό τά ναρκωτικά καί τή βία ἕως τήν ἐγκληματικότητα, ἀπό τίς νευρωτικές διαταραχές ἕως τήν ἀλλοτρίωση.

Ἄρκει νά φτιάξουμε ἀνθρώπους πού θά λειτουργοῦν ἔξυπνα, δηλαδή θά προσαρμύζονται τέλεια στό ὑφιστάμενο κοινωνικό σύστημα καί θά ἀπαλλαγοῦν ἀπό τά ἀρνητικά πάθη, πού δημιουργοῦν ἡ ἀμφιβολία, ἡ ἀβεβαιότητα καί ἡ ἀμφισβήτηση, πού προκαλοῦν ἀτομικές διαταραχές καί κοινωνικές ἀναταράξεις ...

2. Ὁ ὀρισμός τῆς «συναισθηματικῆς νοημοσύνης».

Ἐννοιολογικές ἀκαθοριστίες καί συγχύσεις

Ὁ Coleman ὑποστηρίζει ὅτι ἡ νοημοσύνη ὅπως τή συλ-

λαμβάνει ὁ δείκτης νοημοσύνης (IQ) εἶναι κάτι τελείως διαφορετικό ἀπὸ αὐτό πού ὁ ἴδιος ἀποκαλεῖ «συναισθηματική νοημοσύνη» (EQ).

Πρόκειται γιὰ δύο ἐντελῶς ἀνεξάρτητες ὀντότητες, μᾶς διαβεβαιώνει (βλ. σελ. 80 τοῦ προαναφερθέντος συγγράμματος).

Εἶναι μία θέση ἢ ὑπόθεση ἡ ὁποία ὁμως πρέπει νά ἀποδειχθεῖ.

Ὁ Coleman δέν τήν ἀποδεικνύει καί καταφεύγει στήν ἄποψη ὅτι ἡ «συναισθηματική νοημοσύνη» δέν μπορεῖ νά συλληφθεῖ καί νά μετρηθεῖ μέ μεθόδους τοῦ τύπου τῶν δεικτῶν, τουλάχιστον μέχρι σήμερα, ἴσως καί ποτέ, ὑπογραμμίζει.

Μέ τόν τρόπο αὐτόν, ὁ Coleman ἀφήνει ἐλεύθερο καί ἀνοικτό τό πεδίο γιὰ πάσης φύσεως ἀναπόδεικτους καί ἔωλους ἰσχυρισμούς.

Σέ πάμπολλα σημεία τοῦ βιβλίου του χαρακτηρίζει τή «συναισθηματική νοημοσύνη» «νοημοσύνη τῆς καρδιάς».

Τί μπορεῖ νά σημαίνει αὐτό, ἂν ὄχι «λογική» τῆς ψυχῆς καί τοῦ συναισθήματος; Κι ἂν εἶναι ἔτσι, τότε γιατί νά χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη «νοημοσύνη», πού παραπέμπει στό νοῦ καί σέ ἐγκεφαλικές λειτουργίες; Πολύ περισσότερο ὅταν μιλάει γιὰ δύο ξεχωριστές καί ἀνεξάρτητες μεταξύ τους ὀντότητες, πού ὄχι μόνο δέν ἀποκλείει, ἀλλά καθιστᾶ σφόδρα πιθανή τήν ἐκδοχή ὅτι τό πνεῦμα λειτουργεῖ ὡς ἀρνητής τῆς ψυχῆς, ὅπως τό πάλαι ποτέ εἶχε ὑποστηριχθεῖ ἀπό κάποιους Γερμανούς θεωρητικούς.

Πέραν τούτου, ἐάν γίνει δεκτὴ αὐτή ἢ ἄποψη, τότε τί

χρειάζονται αυτές οι συνεχείς και πεισματικές αναφορές στη νευροφυσιολογία, τήν ανατομία του ἔγκεφάλου και τή λειτουργία τῶν ἔγκεφαλικῶν κέντρων, δεδομένου ὅτι στή βάση τῆς δικῆς του συλλογιστικῆς ἢ συναισθηματικῆς νοημοσύνη ὡς νοημοσύνη τῆς καρδιάς ἀποτελεῖ μία ἐντελῶς ἀνεξάρτητη ὄντοτητα σέ σχέση μέ τήν «ἄλλη» νοημοσύνη.

Ὁ Coleman κάνει ἕνα εἶδος διανοητικῆς «τραμπάλας», πού καταλήγει σέ πλήρη ἐννοιολογική ἀκαθοριστία και ἀδυναμία προσδιορισμοῦ αὐτοῦ πού ἀποκαλεῖ «συναισθηματικῆ νοημοσύνη».

Γι' αὐτό ἀκριβῶς και καταφεύγει σέ τυπολογική πινακοποίηση τῆς «μιας» και τῆς «ἄλλης» νοημοσύνης, ἢ ὅποια καταλήγει σέ κυκεῶνα.

* * *

Βασικό προαπαιτούμενο κάθε ἐπιστημονικῆς ἔρευνας εἶναι ὁ προσδιορισμός τοῦ ἐρευνητέου ἀντικειμένου. Προσδιορισμός πού ἐννοιολογικά προϋποθέτει μιά διαδικασία νοητικῆς περιχαράκωσης.

Αὐτήν τήν περιχαράκωση ἐννοοῦσε ὁ Χέγγελ ὅταν ἔγραφε τό περίφημο ἐκεῖνο: ἡ «ἐννοια εἶναι ἐπέμβαση» (Begriff ist Eingriff), δηλαδή συνιστᾶ πάντοτε μιά χειρουργική τομή, μιά ἀναζήτηση τοῦ κεντρικοῦ πυρήνα.

Ὁ Coleman δέν πληροῖ αὐτό τό προαπαιτούμενο και γι' αὐτό ὑπάρχει πληθώρα ἐννοιολογικῶν ἀκαθοριστιῶν πού διατρέχουν τό ἔργο του, πού, ὅμως, ὅπως φαίνεται ἀπό τίς ἀναφορές και παραπομπές του, χαρακτηρίζουν τήν πλειονότητα ὅσων ἀσχολοῦνται μέ τό θέμα.

Πέραν τῶν ὄσων ἤδη ἐπισημάνθησαν στήν προηγούμενη παράγραφο, ὁ Coleman ἀφήνει οὐσιαστικά ἀνοιχτό καί ἀναπάντητο τό ἐρώτημα «τί εἶναι συναισθημα», μέ τόν ἰσχυρισμό ὅτι ὑπάρχουν «έκατοντάδες συναισθήματα, μαζί μέ τίς προσμείξεις καί τίς μεταλλάξεις τους» (βλ. σελ. 295-297), πού δέν εἶναι εὐκόλο νά καταταγοῦν καί νά συνοψιστοῦν...

Εἶναι ὅμως τό πρόβλημα ζήτημα κατάταξης σχετικά μέ τήν ὁποία, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ, οἱ «θεωρητικοί» (;) διαφωνοῦν μεταξύ τους;

Τυπολογίες καί πινακοποιήσεις ἀρκοῦν γιά νά ἀπατηήσουν στό ἐρώτημα-πυρήνας: «τί εἶναι συναισθημα»;

Ὅχι, βέβαια· ὁ Coleman, ὅμως, φαίνεται ὅτι αὐτό πιστεύει καί τό πρόβλημά του εἶναι ἡ πληρότητα τῆς κατάταξης. Ἀκολουθώντας «μέχρις ἑνός σημείου», ὅπως μᾶς πληροφορεῖ, τίς ἐργασίες τοῦ Πῶλ Ἔχμαν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Καλιφόρνιας –τίς ὁποῖες δέν γνωρίζω– θεωρεῖ ὅτι τά συναισθήματα μπορεῖ νά ὁμαδοποιηθοῦν σέ «οἰκογένειες» γύρω ἀπό τέσσερα βασικά –φόβο, θυμό, θλίψη, ἀπόλαυση– πού ἔχουν παγκόσμιο καί διαχρονικό καί διαπολιτισμικό χαρακτήρα.

Ὁ Coleman φαίνεται, καί τοῦτο λόγω τῆς ἀσάφειας καί τῶν παλινδρομήσεων στόν τρόπο προσέγγισής του, ὅτι προσθέτει ἄλλες τέσσερις «οἰκογένειες» συναισθημάτων: τήν ἀγάπη, τήν ἐκπληξη, τήν ἀποστροφή καί τήν ντροπή.

Δέν ἔχει νόημα ἡ συζήτηση γύρω ἀπό τίς ὁμαδοποιήσεις αὐτές. Ἐκεῖνο, ὅμως, πού ἔχει νόημα εἶναι τό ξεκαθάρισμα σχετικά μέ τήν προέλευση τῶν συναισθημάτων

αυτῶν ὡς πρῶτο βῆμα καί ἡ διερεύνηση τοῦ τρόπου ἐκδήλωσής τους σέ δεύτερο.

Ὁ Coleman συνηγορεῖ στήν ἀποψη τοῦ Ἑκμαν, ὅτι αὐτή ἡ ἐγγάραξη τῶν βασικῶν συναισθημάτων στόν ἄνθρωπο σημάδεψε τό κεντρικό νευρικό του σύστημα στή διαδικασία τῆς ἐξέλιξης, γεγονός πού πρῶτος παρατήρησε καί ἀνέλυσε ὁ Δαρβίνος καί σ' αὐτό ὀφείλεται ἡ παγκοσμιότητά τους. Δεκτό, ὅσον ἀφορᾷ τά πραγματικά βασικά συναισθήματα, πού χαρακτηρίζουν καί ὅλα τά ἔμβια ὄντα.

Μέ τήν ἔννοια αὐτή, βασικά εἶναι τά πρωτογενῆ, πού ὑπείχουν στά ἔνστικτα τῆς συντήρησης καί τῆς ἀναπαραγωγῆς καί ἐξασφαλίζουν τήν ἐπιβίωση.

Στή βάση αὐτή ἀσφαλῶς ὑπάρχουν ἐγγαχαγμένα βασικά συναισθήματα, ὅπως π.χ. ὁ φόβος ἀπέναντι στό ξένο, τό ἐχθρικό καί ἐπικίνδυνο ἢ ἡ «ἀπόλαυση»(;) , πού συνδέεται μέ τήν ἱκανοποίηση ζωτικῶν ἀναγκῶν, ὅπως ἡ πείνα, ἡ ἱκανοποίηση τοῦ ἐνστίκτου τῆς ἀναπαραγωγῆς κ.ο.κ.

Ἀπό ἐκεῖ καί πέρα τά πράγματα περιπλέκονται: αὐτό πού ὁ πολιτισμένος ἄνθρωπος συλλαμβάνει ὡς θυμό, στόν πρωτόγονο ἄνθρωπο καί στά ζῶα ἦταν μία ἔκφραση ἐπιβιοτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, πού λειτουργοῦσε ἐν ψυχρῶ, ὄχι ὡς ἀγανάκτηση, ὀργή, πικρία, ἐχθρότητα, μῖσος καί τά συμπαρομοαρτοῦντα, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Coleman.

Πρόκειται γιά δύο διαφορετικά πράγματα, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει μέ τή συναισθηματική «οἰκογένεια» τῆς ἀγάπης, ὅπου πάλι συνωστίζονται ἀνομοιογενῆ στοιχεῖα. Ἡ φροντίδα γιά τό νεογνό καί τήν ἐπιβίωση πού

ἔχει ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος καί τό ζῶο δέν μπορεῖ νά ταυτίζεται μέ τρυφερότητα, ἀφοσίωση κ.λπ., μέ τή σύγχρονη ἔννοια τῶν λέξεων. Οὔτε, φυσικά, ὁ ἐξελικτικά σχηματισμένος μηχανισμός ἔλξης καί ἀπώθησης τοῦ ἀρσενικοῦ καί τοῦ θηλυκοῦ ὡς ἔρωτας, ἀγάπη ἢ ὀτιδήποτε ἀντίστοιχο.

Αὐτά ὅλα συνιστοῦν ἀπαράδεκτες ἐπιστημονικά ἰσοπεδώσεις, δεδομένου καί διότι ταυτίζονται πρωτογενεῖς ἐπιβιοτικοί μηχανισμοί μέ πολιτισμικά μορφοποιημένα στοιχεῖα. Γιά νά μήν προχωρήσει κανεῖς στίς λοιπές κατηγορίες, ὅπως ἔκπληξη, ἀποστροφή, ντροπή κ.ο.κ., ὅπου ἡ σύγχυση εἶναι ἀκόμα μεγαλύτερη.

Ἡ «ἔκπληξη» στήν προ-πολιτισμική φάση τοῦ ἀνθρωποειδοῦς δέν εἶναι τίποτα περισσότερο ἀπό μία ἀντίδραση στό μή γνώριμο καί οἰκεῖο, ἄρα καί ἐπικίνδυνο, πού ἐνεργοποιεῖ καί θέτει σέ ἐτοιμότητα τοὺς μηχανισμούς φυγῆς καί αὐτοάμυνας. Ἀκριβῶς ὅπως καί στά ἄγρια –μή «ντρεσαρισμένα»– ζῶα.

Ἡ ἀπέχθεια καί ἡ ἀηδία στή φάση τῆς ἀγριότητος ἀνάγονται σ' αὐτό πού εἶναι ὀργανικά βλαπτικό, ὄχι σέ ὁποιοσδήποτε ψυχο-νευρικούς μηχανισμούς.

Ντροπή, αἰσθήματα ἐνοχῆς, συστολή, μετάνοια κ.λπ., κ.λπ. εἶναι 100% πολιτισμικά παράγωγα καί δέν ἔχουν καμιᾶ σχέση μέ πρωτογενεῖς νευρο-φυσιολογικές ἀντιδράσεις. Μέ τό νά μή γίνονται αὐτές οἱ θεμελιακές διακρίσεις ὀδηγούμαστε σ' αὐτές τίς θεωρίες περί παγκοσμιοτήτος καί ὑπερ-χρονικότητος τῶν συναισθημάτων τύπου Ἐκμαν-Coleman, πού ἀνάγουν τίς ρίζες τῶν συναισθημάτων τοῦ σήμερα στόν ἄνθρωπο τῆς 7ης π.Χ. χι-

λιετίας (ή στο ακόμη προγενέστερο άνθρωποιδές) και «έρμηνεύουν» τίς συναισθηματικές λειτουργίες του σύγχρονου ανθρώπου πέρα και υπεράνω και ανεξάρτητα από τίς κοινωνικο-πολιτιστικές παραμέτρους τῆς ὕπαρξής του.

Μέ τόν τρόπο αὐτόν, ταυτίζεται σέ τελευταία ἀνάλυση τό ἀγελαῖο μέ τό κοινωνικό και τό πρόβλημά μας ἐξαντλεῖται σέ ἐπίπεδο ἐπαναφορᾶς τῶν ὅποιων συναισθηματικῶν «ἀποκλίσεων» σ' αὐτήν τήν «πρωτογενῆ» και γι' αὐτό «σωστή» γραμμή πλεύσης.

* * *

Ἐκεῖ πού τό πράγμα γίνεται ακόμη πιό συγκεχυμένο και ἀσαφές εἶναι ὅταν ὁ Coleman ἐπιχειρεῖ νά προσδιορίσει τυπολογικά τίς διαφορές μεταξύ ἀτόμων μέ συγκριτικά ὕψηλό δείκτη νοημοσύνης και ἀτόμων μέ ὕψηλές συναισθηματικές ἐπιδόσεις(;). Και ακόμη περισσότερο ὅταν προσπαθεῖ νά ἐντοπίσει και νά ἐξειδικεύσει στοιχεῖα διαφοροποιήσεων μεταξύ ἀνδρῶν και γυναικῶν τῶν δύο τύπων (βλ. κυρίως σελ. 81, 82).

Οἱ διαφορές, γράφει, μιλοῦν ἀπό μόνες τους, γιά νά τό ἀναιρέσει λίγες ἀράδες παρακάτω ὅταν σημειώνει ὅτι ἡ σκιαγράφηση πού κάνει εἶναι φυσικά «ἀκραία», ἀφοῦ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀναμιγνύουν τή διανοητική μέ τή συναισθηματική νοημοσύνη σέ κάποιο βαθμό.

Και ἐδῶ ἡ ἀνάλυσή του δέν εἶναι πρωτογενής, ἀλλά ἀνάγεται στόν Τζάκ Μπλόκ –τόν ὁποῖο ἐπίσης δέν γνωρίζω– τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Καλιφόρνιας, ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει.

Ὁ «καθαρός», λοιπόν, ἀνδρικός διανοητικός τύπος, κατὰ τὴν ἐκδοχὴ Μπλόκ-Coleman, εἶναι διανοητικά ἱκανότατος, ἀλλὰ «παραμερίζει τὴ νοημοσύνη τῆς καρδιάς» καὶ «εἶναι ἀνεπίδεκτος ὡς πρὸς τὸν ἐσωτερικὸ κόσμον τοῦ ἀτόμου». Φιλόδοξος, παραγωγικός, προβλέψιμος, πεισματάρης, κριτικός, καταδεκτικός, λεπτολόγος, συνεσταλμένος, ἀνέκφραστος, ἀπόμακρος, ἄβολος μὲ τὴ σεξουαλικότητα, συγκινησιακὰ μονότονος καὶ ψυχρός.

Ἀντίθετα, οἱ ἄνδρες μὲ ὑψηλὸ δείκτη συναισθηματικῆς νοημοσύνης εἶναι, μᾶς πληροφορεῖ ὁ Coleman, κοινωνικά ἰσορροπημένοι, ἐκδηλωτικοί, πρόσχαροι, ἐλεύθεροι ἀπὸ φοβίες καὶ σκέψεις ἄγχους. Ἀφοσιώνονται σὲ ἀνθρώπους ἢ σκοπούς, ἀναλαμβάνουν εὐθύνες, τηροῦν μιά ἠθικὴ στάση, νιώθουν ἄνετα μὲ τοὺς ἑαυτοὺς τους καὶ τοὺς ἄλλους κ.λπ., κ.λπ.

Πέρα ἀπὸ τὸ ἀλαλούμ αὐτὸ τῶν ἀντικρουόμενων στοιχείων, πού συνθέτουν ὑποτίθεται τὸν καθένα ἀπὸ τοὺς διαφορετικούς «καθαρούς» τύπους, ὁδηγεῖται κανεὶς σὲ παράδοξα συμπεράσματα.

Ἄπορία πρώτη. Ἄν ἔχουν ἔτσι τὰ πράγματα τότε ὅλα τὰ φοβικά καὶ ἀγχώδη ἄτομα προέρχονται ἀπὸ τὴν πρώτη «συννομοταξία». Καὶ πῶς εἶναι δυνατόν νά συμβαίνει αὐτὸ ὅταν στὴν κατηγορία αὐτὴ ἀνήκουν ἄτομα πού «πάσχουν»... ἀπὸ συναισθηματικὴ ἀνοσία;

Ἄπορία δεύτερη. Καὶ ἂν ἀκόμη δεχτοῦμε ὅτι ὁ διανοητικός τύπος δέν ἀφοσιώνεται σὲ ἀνθρώπους, πού στὴ γενίκευσή του εἶναι ἀνακριβές, ἀπὸ ποῦ βγαίνει ὅτι δέν ἀφοσιώνεται, ὅπως ὁ συναισθηματικός, σὲ σκοπούς, ὅπως ἐξάγεται κατ' ἀντιδιαστολὴ ἀπὸ τὴν προσέγγιση

του Coleman; Μέ τή θέση του αυτή άναιρει τή σημασία των πνευματικών ήγεσιών στην ανθρώπινη ιστορία, όπου διανοούμενοι, ύπηρετώντας σκοπούς, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο.

Πέραν τούτου, ό Coleman ως ψυχολόγος δέν ξέρει και όφειλε νά ξέρει ότι ή όποια συναισθηματική άποστασιοποίηση του «καθαροϋ» διανοητικού τύπου όφείλεται κατά κανόνα στό ότι συλλαμβάνει σκοπούς των όποιων ή επιδίωξη και ή έκπλήρωση μπορεί νά γίνει μόνον καθ' ύπέρβασιν και επί θυσία τής άτομικής συναισθηματικής του ζωής.

Άπορία τρίτη. Έάν ύποθέσουμε ότι μόνον ό «συναισθηματικός τύπος» έχει ήθική στάση, όπως φαίνεται νά πιστεύει ό Coleman, τότε ό «διανοητικός τύπος» είναι έξ όρισμοϋ amoral.

Πώς τό άποδεικνύει αυτό; Δέν τό άποδεικνύει, τό ισχυρίζεται.

Έάν έννοεί ότι ό «διανοητικός τύπος» δέν ύποτάσσεται πάντοτε στίς έπιταγές τής κρατούσης ήθικης, ένω ό «συναισθηματικός» τό κάνει –πού και αυτό δέν είναι σωστό– τό πράγμα έχει μία βάση.

Όμως, αυτή ή μή ύποταγή ανάγεται σε στοιχεία κριτικής άμφισβήτησης, τήν όποία ό Coleman φαίνεται ότι άπορρίπτει μετά βδελυγμίας.

Άπό τήν άμφισβήτηση γεννιέται ή αντίληψη μιās άλλης ήθικης, πού δέν έχει καμιά σχέση μέ αυτό πού όνομάζουμε άμοραλισμό, άνηθικότητα κ.ο.κ., αλλά μέ μιá διαφορετική σύλληψη του ανθρώπου και τής θέσης του στόν κόσμο.

Ἀπορία τέταρτη. Πῶς εἶναι δυνατόν ὁ Coleman νά διατυπώνει μιὰ ἀνθρώπινη τυπολογία «ἐν κενῶ», δηλαδή ὡς ὑφιστάμενη ὑπεράνω τόπου, χρόνου καί συνθηκῶν;

Εἶναι, διότι ὁ Coleman σέ τελευταία ἀνάλυση συλλαμβάνει τήν ἀνθρώπινη ὄντοτητα ἀτομικά καί τίς ὅποιες καταστάσεις της ὡς αὐτοφυεῖς.

Δέν εἶναι ὁ πρῶτος οὔτε ὁ τελευταῖος στό χῶρο ἰδιαίτερα τῆς Ψυχολογίας. Γι' αὐτό καί ἡ τόση ἐμμονή στά νευροφυσιολογικά δεδομένα καί στίς λειτουργίες τοῦ ἐγκεφάλου. Τό ὅτι ὑπάρχουν αὐτοφυῆ στοιχεῖα κληρονομικοῦ χαρακτήρα σέ κάθε ἄτομο εἶναι δεδομένο. Ὅπως εἶναι δεδομένο ὅτι οἱ ψυχο-θυμικοί χαρακτήρες ὡς ἰδιοσυστατικά χαρακτηριστικά ἔχουν τή ρίζα τους περισσότερο σέ κληρονομικές καταβολές ἀπό ὅ,τι στίς ἐπιδράσεις τοῦ περιβάλλοντος.

Ὡστόσο, αὐτό δέν σημαίνει ὅτι καί αὐτές ἀκόμη οἱ καταβολές ἐνεργοποιοῦνται ἀνεξάρτητα ἀπό τίς περιβάλλουσες συνθήκες καί μέ τόν ἴδιο τρόπο, καί σέ καμιά περίπτωση δέν ἀποτελοῦν ἀδυσώπητη μοίρα γιά τόν κάθε ἄνθρωπο, ἀλλά –ἐάν κανεῖς ἐπιμένει στή χρήση αὐτοῦ τοῦ ὄρου– ἐπαπειλούμενη μοίρα.

Ὁ Coleman –ὅπως τόσοι καί τόσοι ἄλλοι– ἀδυνατεῖ νά συλλάβει ὄχι μόνο τή λειτουργία ἀλλά καί αὐτήν ἀκόμα τήν ἔννοια τῆς ἀνθρώπινης συλλογικότητας. Ἀδυνατεῖ νά κατανοήσει ὅτι στίς ἀνθρώπινες κοινωνίες ὑπάρχει μιὰ συνεχῆς σχέση πρόκλησης καί ἀπάντησης, πού δέν ἀφήνει κανένα ἀπολύτως ἀπό τά ἀνθρώπινα ὑποκείμενα πού τή συνθέτουν ἀνεπηρέαστο.

Ἀσφαλῶς μέ διαφοροποιήσεις ὡς πρός τόν τρόπο εἴσπραξης καί ἀντίδρασης, ἀλλά πάντοτε στή βάση

κοινωνῶν παρονομαστώων, πού ἡ ἴδια αὐτή κοινωνία συνολικά λαμβανόμενη ἔχει διαμορφώσει καί ἐπιβάλλει.

Διατυπώθηκαν πολλές τυπολογίες στό παρελθόν. Ὅπως π.χ. ἐκείνη τοῦ Γερμανοῦ Κρέτσμαρ, πού ἐπιχείρησε νά συλλάβει τή σχέση τοῦ σωματότυπου μέ τόν ψυχισμό, ἢ ἐκείνη τοῦ Ἀμερικανοῦ Σέλντον, πού ἀπό ἄλλο δρόμο προσπάθησε νά ἀξιοποιήσει τό σωματότυπο γιά τήν ἐρμηνεία τῆς ἐγκληματικῆς προδιάθεσης. Καί αὐτές ὅπως καί ὅλες οἱ ἄλλες κατερρίφθησαν ἐπιστημονικά, διότι δέν ἔλαβαν ὑπ' ὄψη τους ἐπαρκῶς τίς περιβάλλουσες κοινωνικές παραμέτρους.

Ἡ ἐπάνοδος στή λογική τῶν τυπολογιῶν –καί μάλιστα κατά τρόπο ἀσύγκριτα πιό πρωτόγονο καί ἀνεπεξέργαστο σέ σχέση μέ ἐκεῖνες– εἶναι ἐντελῶς ἀπαράδεκτη.

Ἡ «διάνθιση» μέ τά πορίσματα τῆς σύγχρονης νευροφυσιολογίας καί τῶν ἐρευνῶν σχετικά μέ τόν ἐγκέφαλο δέν μπορεῖ νά συγκαλύψει τή σαθρότητα μιᾶς ἐπιχειρηματολογίας πού διατρέχεται ἀπό ἀναπόδεικτα, ἀντιφάσεις καί αὐθαίρετες σχηματοποιήσεις καί κινεῖται μέ τή λογική τῶν διαμερισματοποιήσεων καί τῶν ἀποκοπῶν ἀπό τόν κοινωνικό περίγυρο.

Ἐκεῖ πού ἡ συλλογιστική ἀσυναρτησία φτάνει στό ἀπώγειο εἶναι ὅταν ὁ Coleman σκιαγραφεῖ τίς διαφορές τῶν δύο τύπων ἀναφερόμενος στίς γυναῖκες. Οἱ γυναῖκες μέ ὑψηλό δείκτη νοημοσύνης, κατά τήν ἀποψή του, «ἔχουν τήν ἀναμενόμενη πνευματική αὐτοπεποίθηση, εὐρύ φάσμα ἐνδιαφερόντων τοῦ πνεύματος καί τῆς αἰσθητικῆς. Τείνουν, ἐπίσης, νά εἶναι ἐνδοσκοπικές, ἐπιρρεπεῖς στό ἄγχος, στούς στοχασμούς καί στίς ἐνοχές καί

διστάζουν νά ἐκδηλώσουν ἀνοιχτά τό θυμό τους (παρ' ὄλο πού τό κάνουν ἔμμεσα)».

Ἐρωτᾶται: «ἀναμενόμενη» ἀπό ποιούς πνευματική αὐτοπεποίθηση; Πῶς καί γιατί ἄτομα εὐρέως φάσματος ἐνδιαφερόντων τείνουν νά εἶναι ἐνδοσκοπικά καί ἐπιρρεπῆ σέ ἄγχος καί ἐνοχές, τή στιγμή κατὰ τήν ὁποία ἡ πνευματική τους θωράκιση θά ἔπρεπε νά τά προστατεύει ἀπό αὐτές τίς «ροπές» καί νά τούς ἐξασφαλίζει ἕνα γενικότερο ἔλεγχο τοῦ συναισθηματικοῦ τους κόσμου καί ὄχι μόνο τοῦ θυμοῦ τους;

Ἀπό τό ἄλλο μέρος οἱ γυναῖκες μέ ὑψηλό δείκτη συναισθηματικῆς νοημοσύνης, μᾶς λέει ὁ Coleman, «τείνουν νά εἶναι θετικές, νά ἐκφράζουν εὐθέως τά συναισθήματά τους καί νά νιώθουν θετικά ἀπέναντι στόν ἑαυτό τους. Ἡ ζώη γι' αὐτές ἔχει νόημα...».

Ὡστε, λοιπόν, οἱ ἔξυπνες, μέ τήν παραδοσιακή ἔννοια τοῦ ὄρου, γυναῖκες εἶναι ἄστατες καί ἀπρόβλεπτες καί ὀμφαλοσκοποῦν (τότε πῶς ἔχουν εὐρύτερα πνευματικά ἐνδιαφέροντα;), ἐνῶ οἱ συναισθηματικά νοήμονες εἶναι «θετικές» καί νιώθουν θετικά ἀπέναντι στό ἑαυτό τους. Γι' αὐτές ἡ ζώη ἔχει νόημα, ἐνῶ γιά τίς πρῶτες –προκύπτει κατ' ἀντιδιαστολή– δέν ἔχει.

Πρόκειται γιά τήν ἀποθέωση τῆς ἀσυναρτησίας, ὄχι μόνο διότι δέν μπορεῖ κανεῖς νά ἀντιληφθεῖ πῶς καί σέ τί ἐντοπίζει ὁ Coleman τή διαφορά τῶν φύλων ὅσον ἀφορᾶ τούς νοητικούς τύπους.

Μέ μία πλήρη ἀντιστροφή τῶν δεδομένων τῆς πραγματικότητος πού διαπιστώνονται διά «γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ», ὁ Coleman ἔρχεται νά μᾶς πεῖ –διότι περί αὐτοῦ

τελικά πρόκειται— ότι όσο λιγότερο σκέφτεσαι και όσο λιγότερα ενδιαφέροντα έχεις τόσο πιά «θετικός» και ισορροπημένος είσαι, τόσο περισσότερο κοινωνικά χρήσιμος αναδεικνύεσαι.

Έάν αυτό δέν είναι αναγωγή τῆς ἀκρισίας σέ ὑπέρτατο ιδεῶδες τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης, τότε τί εἶναι;

Ἡ ζωή, λοιπόν, ἔχει νόημα, ἄνευ νοήματος. «Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι»...

Τό ὅτι πίσω ἀπό ὅλα αὐτά κρύβεται ἡ λογική τῆς ἀπόλυτης προσαρμογῆς καί ἡ ιδεολογία τῆς διατήρησης πάση θυσία τοῦ γε νῦν ἔχοντος δέν μπορεῖ νά ἀμφισβητηθεῖ. Συνειδητά ἢ ἀσυνειδητά —ἀδιάφορο— ὁ Coleman εἶναι «λειτουργός τοῦ ἐποικοδομήματος» μέ τήν γκραμισιανή ἔννοια τοῦ ὄρου, ὅπως, ἄλλωστε, εἶναι καί ἡ συντριπτική πλειονότητα τῶν ἀσχολούμενων μέ τίς ἀνθρωπιστικές ἐπιστῆμες Ἀμερικανῶν.

* * *

Ἡ διερεύνηση τῆς συναισθηματικῆς περιοχῆς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς μέ ἄξονα τῆ λειτουργία της στό σύγχρονο κόσμο καί εἰδικότερα τόν δυτικο-χριστιανικό ἀποτελεῖ ἓνα ἐπίσης θεμελιακό σφάλμα τοῦ Coleman.

Ὅπως ἤδη ἐλλειπτικά ἀναφέραμε, τόσο τό εἶδος καί ἡ μορφολογία τῶν συναισθημάτων ἀλλά καί οἱ λόγοι ἐνεργοποίησής τους καθώς καί ὁ τρόπος ἐκδήλωσής τους διαφέρουν ἢ μπορεῖ νά διαφέρουν, ἀκόμα καί ριζικά, στόν τόπο καί τό χρόνο.

Οἱ ἐθνολόγοι, οἱ ἀνθρωπολόγοι καί οἱ λαογράφοι ἔχουν νά μᾶς ποῦν πολλά πάνω σ' αὐτό. Ἡ «χαρακτηρο-

λογία» τῶν συναισθημάτων, ὅπως συλλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Coleman καὶ τίς συναφεῖς τάσεις, μπορεῖ νά συζητηθεῖ –καὶ πάλι μέ σοβαρότατες ἐπιφυλάξεις– μόνο σέ σχέση μέ τὴν κοινωνία τοῦ δυτικοῦ ἀνθρώπου καὶ στό πλαίσιο τοῦ ἀστικο-καπιταλιστικοῦ κοινωνικοῦ συστήματος. Μέ ἐξαίρεση τῶν συναισθημάτων αὐτῶν, πού ἐντάσσονται στά πρωτογενῆ-ἐπιβιοτικά, ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι πολιτισμο-κοινωνικά παράγωγα καὶ γι' αὐτὸ διαφέρουν μεταξὺ τους. Γιά νά μὴν περιπέσουμε σέ ἀναλυτικὴ περιπτωσιολογία, πού τόσο ἀγαποῦν οἱ ψυχολογιστές, θά θέσουμε μερικά καίρια ἐρωτήματα:

- Εἶναι οἱ ἴδιοι λόγοι πού προκαλοῦν θυμὸ σέ ἕναν Ἰνδιάνο πολεμιστὴ τοῦ 19ου αἰώνα καὶ σ' ἕναν λευκὸ χρυσοθήρα τῆς ἴδιας ἐποχῆς;
- Ἔχουν τὸ ἴδιο αἶσθημα τιμῆς ἕνας μεσαιωνικὸς ἵππότης καὶ ἕνας Σικελιάνος μαφιόζος;
- Ἡ ἀγάπη τῆς ἐποχῆς τοῦ ρομαντισμοῦ εἶναι τὸ ἴδιο μέ ἐκείνη τοῦ ἀχαλίνωτου σεξισμοῦ τῆς ἐποχῆς μας;
- Τὸ δικὸ μας αἶσθημα ντροπῆς εἶναι τὸ ἴδιο μέ ἐκεῖνο τοῦ Μασάι τῆς Κένυας, πού κυκλοφορεῖ γυμνός, καὶ ὄλων τῶν «πρωτόγονων», ἀκόμα καὶ στήν ἐποχὴ μας, πού δέν ἔχουν καμιὰ ἀντίληψη συστολῆς καὶ εὐπρέπειας, ὅπως τὴν ἐννοοῦμε ἐμεῖς;
- Ἡ Ἰνδὴ χήρα, πού καιγόταν ζωντανή στόν τάφο τοῦ συζύγου της, ὁ Ἰάπωνας «καμικάζι», ὁ ἰσλαμιστής, πού χρησιμοποιεῖ τὸ ἴδιο του τὸ σῶμα σάν βόμβα, ἔχουν τὴν ἴδια συναισθηματικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ θανάτου ὅπως ὁ χριστιανός;
- Ὁ Λάπωνας, πού «παραχωρεῖ» τὴ γυναίκα του γιὰ

νά ζεσταθεί ό περαστικός ταξιδιώτης, έχει τό ίδιο αίσθημα οίκογενειακῆς τιμῆς μέ τό χριστιανό άνθρωπο τοῦ δυτικῆς κόσμου ;

- Γιά τούς ἴδιους λόγους γεννιέται τό συναίσθημα τῆς φιλότητας ἢ ἀντίστροφα ἐκεῖνο τῆς ἀπέχθειας ὅπου γῆς ;

Ὁ κατάλογος αὐτῶν τῶν ἐρωτημάτων εἶναι ἀτελείωτος καί ἀμείλικτος. Σέ μιά πολύ χαρακτηριστική ταινία του ὁ Μπουνιουέλ βάζει τούς ἀνθρώπους νά τρῶνε κρυφά καί ἀπομονωμένοι καί νά ἀφοδεύουν τελετουργικά καί ἀπό κοινῆς. Μιά ἀκραία ταινία, πού ὅμως δείχνει πόσο τό αἶσθημα τῆς ντροπῆς μπορεῖ νά εἶναι διαφορετικό κάτω ἀπό διαφορετικούς ἐξωτερικούς ὄρους.

Κάτι ἀνάλογο ἰσχύει γιά ὅλα τά συναισθήματα. Καί αὐτές ἀκόμα οἱ δέκα ἐντολές τοῦ Μωυσῆ θά μπορούσαν στό μεγαλύτερο μέρος τους νά ὑποκατασταθοῦν ἀπό ἄλλες, πού θά διαμόρφωναν διαφορετικά τίς συναισθηματικές δεκτικότητες ἐκείνων πού τίς ἀκολούθησαν.

Στό βαθμό πού τίς ἀκολούθησαν καί δέν τίς ἀνέστρεψαν στό ἀντίθετό τους στήν πράξη, μέ κορυφαῖο παράδειγμα τό σύγχρονο «ἐξελιγμένο» κόσμο, ὅπου οἱ μωσαϊκές ἐντολές λειτουργοῦν κατά κανόνα ὡς ἐπίφαση καί ἔχουν ἀπό πολλοῦ παύσει νά λειτουργοῦν ὡς ὑπόβαθρο τῆς συναισθηματικῆς μας ζωῆς.

3. Ἡ προβληματική τῆς συναισθηματικῆς ἐνεργοποίησης. Λάθη καί μονομέρειες

Οἱ ἔρευνες τῶν νευρο-φυσιολογικῶν καί ἐγκεφαλικῶν

διεργασιῶν πού συνδέονται μέ τό συναίσθημα εἶναι μεγάλη ὑπόθεση. Ἀλλά δέν εἶναι ἕνα πεδίο ὅπου οἱ ψυχολόγοι καί γενικότερα οἱ διακονοῦντες τίς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου μπορεῖ νά συμβάλουν οὐσιαστικά, ὅπως πολλοί λαθεμένα ὑποθέτουν.

Κατά μείζονα λόγο δέν μπορεῖ νά ὀχυρώνονται πίσω ἀπό τίς ἔρευνες αὐτές πού ἀφοροῦν τό βιολογικό-λειτουργικό μέρος τοῦ ἀνθρώπου γιά νά καταλήξουν σέ συμπεράσματα, στά ὁποῖα δέν θά εἶχαν καταλήξει ἂν γνώριζαν καί εἶχαν λάβει ἐπαρκῶς ὑπ' ὄψη τους τό σύνδετο πλέγμα τῶν μή βιολογικῶν παραμέτρων τοῦ ἀνθρώπινου γίγνεσθαι, τό ὁποῖο, ἄλλωστε, ἀποτελεῖ καί τό ἀντικείμενό τους.

Κρίσιμο ἀπό τήν ἄποψη αὐτή εἶναι ὁ συνδυασμός τῆς γενετικῆς μέ τή λειτουργική παρατήρηση. Λειτουργική, ὄχι μέ τή νευρο-φυσιολογική καί ἐγκεφαλική ἔννοια, ἀλλά τήν κοινωνιο-εξελικτική καί ἀνθρωπολογική.

Ἡ ἐπιστημονική *aberratio*, ἡ λαθεμένη στόχευση ἀπό τόν Coleman καί τούς σύν αὐτῶ εἶναι δυστυχῶς δεδομένη καί ὀφθαλμοφανής.

Ἄς ξεκινήσουμε ἀπό τό πρόβλημα τῆς ψυχοσύνθεσης:

Σαφέστατα τά λεγόμενα ἐνδοθυμικά χαρακτηριστικά τοῦ ἀνθρώπου (ἐσωστρέφεια – ἐξωστρέφεια, ἠπιότητα – εὐερεθιστότητα, μελαγχολική – αἰσιόδοξη προδιάθεση, αἰσθησιακή – αἰσθηματική τάση κ.ο.κ.) προσδιορίζονται σέ μεγάλο βαθμό γονιδιακά, ἀλλά ὄχι μόνο. Σέ ποιό βαθμό, δέν ἔχει ἀκόμα ἐπιστημονικά διακριβθεῖ.

Τά χαρακτηριστικά αὐτά, σέ κάθε περίπτωση καί σέ σχέση μέ τό ἐξεταζόμενο θέμα, δίνουν ἕνα πλαίσιο συ-

ναισθηματικῶν δεκτικότητων, διότι λειτουργοῦν ὡς τό λί-
κνο τῶν πρωτογενῶν μας παρορμήσεων.

Τό πραγματικό καί κρίσιμο πρόβλημα γιά τίς ἀνθρω-
πιστικές ἐπιστῆμες ἀνακύπτει ἀπό ἐκεῖ καί πέρα.

Ἡ «πρωτογενής» αὐτή ψυχοσύνθεση, πού ἀναμφίβο-
λα ὑπάρχει σέ κάθε ἀνθρώπο, θά ἐκδηλωθεῖ πρὸς τά ἔξω;
Ναί ἢ ὄχι καί γιατί; Μέ τί τρόπο καί μέ ποιές προσαρμο-
στικές ἐμμεσοποιήσεις; Κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή ποιῶν
ἐξωτερικῶν παραγόντων;

Γράφει ὁ Coleman (βλ. κεφ. 14): «Ἡ ψυχοσύνθεση δέν
εἶναι προδιαγεγραμμένη». Λάθος διατύπωση, διότι εἶναι
προδιαγεγραμμένη ὡς πρὸς τοὺς βασικούς της χαρα-
κτῆρες. Δέν εἶναι προδιαγεγραμμένη –καί αὐτό ἐννοεῖ ὁ
Coleman– ὡς πρὸς τήν πορεία καί τόν τρόπο ἐνεργοποι-
ησῆς της ἢ μή, οὔτε ὡς πρὸς τό ποιὰ ἀπό τά στοιχεῖα πού
τή συνθέτουν θά ἐκδηλωθοῦν πρὸς τά ἔξω.

Ὁ Coleman μιλάει γιά ἐγγενεῖς ἰδιοσυγκρασιακές
διαφορές, πού ἐπηρεάζουν τό συγκινησιακό κύκλωμα.
Ὁρθό στή γενικότητά του, ἀλλά δέν δίνει ἀπάντηση στό
πῶς καί μέχρι ποιοῦ σημείου, ὅπως δέν δίνουν καί τά
πειράματα τοῦ Ζερόμ Κάγκαν, στά ὁποῖα ἐκτενῶς ἀνα-
φέρεται.

* * *

Ἀπό ἐκεῖ καί πέρα οἱ ἀπόψεις τοῦ Coleman ἀλληλο-
γρονθοκοποῦνται. Γράφει, π.χ., (σελ. 93-95) ὅτι «ἡ ἐκκί-
νηση ἑνός συναισθήματος λαμβάνει χώρα πρὶν τό ἄτομο
συνειδητοποιήσει ἄν τό ἴδιο του τό συναίσθημα». Θά
ὑπέθετε κανεῖς ὅτι ἀναφέρεται στήν ἐνεργοποίηση τοῦ

συγκινησιακοῦ μηχανισμοῦ πού συνδέεται μέ τήν ψυχο-
σύνθεση, ὅπως τήν ὀρίσαμε στά προηγηθέντα.

Ὅχι, ὅμως, ὁ Coleman μᾶς προσγειώνει φέρονοντας ὡς παράδειγμα ἕναν ἄνθρωπο πού φοβᾶται τά φίδια καί ὁ φόβος αὐτός ἐνεργοποιεῖται ἀκόμα κι ἂν τοῦ δείξουμε μιά φωτογραφία μέ φίδια. Μέ τόν τρόπο αὐτόν ὁ δεδομένος φόβος ἐμφανίζεται ὡς ἐγγενής, ὅταν μάλιστα εἰσαγωγικά ἔχει προηγηθεῖ μιά ἀνάλυση περί νευρωνικῶν καί προμετωπιαίων κυκλωμάτων καί τοῦ ρόλου τους, τῶν ἐλλείψεων καί ἀδυναμιῶν τους σέ ὀρισμένα ἄτομα, πού τά καθιστοῦν λιγότερο ἱκανά νά διακρίνουν τό «κέντρισμα» τοῦ φόβου ἢ τῆς χαρᾶς ἀπό τούς «ἄλλους», ὥστε νά ἀποκτήσουν περισσότερη συναισθηματική αὐτεπίγνωση.

Συνεπῶς, στή βάση αὐτή, οἱ «ἄλλοι» αὐτοί εἶναι οἱ «φυσιολογικοί» καί οἱ ὅποιοι «ἀποκλιτικοί» οἱ μή φυσιολογικοί, πού πρέπει νά ὑποστοῦν ἀναδιαπαιδαγώγηση. Στούς τελευταίους αὐτούς λείπει ἐκ φύσεως ἡ ἱκανότητα συναισθηματικοῦ συντονισμοῦ, δέν ἀκοῦν τό λεξιλόγιο τῆς καρδιάς, τό μήνυμα τοῦ ὄνειρου, τή «σοφία τοῦ ἀσυνειδήτου»...

Ποῦ θέλει νά καταλήξει... ξέρεي μόνον ὁ ἴδιος. Δέν τό ξέρει, ὅμως, διότι ἐμπλέκει τό συνειδητό μέ τό ἀσυνειδήτο, τίς συναισθηματικές μέ τίς διανοητικές λειτουργίες, τίς πρωτογενεῖς δεκτικότητες μέ τίς ἐκμαθημένες συμπεριφορές σέ ἕνα σωρό λίθων, πλίνθων καί κεράμων ἀτάκτως ἐρριμμένων.

Χαρακτηρίζει, μαζί μέ τόν Χάσπαραντ Γκάρντερ(;) , τόν Σίγκμουντ Φρόυντ «τόν σημαντικότερο χαρτογράφο τῆς μυστικῆς δυναμικῆς τῆς ψυχῆς» γιά νά προσθέσει ὅτι ὁ

Φρόνυτ ἀποκάλυψε ὅτι τό μεγαλύτερο μέρος τῆς συγκινησιακῆς μας ζωῆς εἶναι ἀσυνείδητο· τοῦ διαφεύγει ὁμως ὅτι κατά τόν Φρόνυτ τό ἀσυνείδητο δέν ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἕναν ἐκ τῶν προτέρων ὑφιστάμενο πίνακα καταγραφῆς ἐπιθυμιῶν καί παρορμήσεων ἀλλά καί ἕνα χῶρο μή συνειδητῆς ἀπόκρυψης καί ἀπώθησης αἰσθημάτων καί ἀντιδράσεων, πού δέν εἶναι κοινωνικά ἀποδεκτά.

Ὁ ὅρος «ἀπώθηση» εἶναι ὅρος-κλειδί γιά τόν Φρόνυτ καί πάνω σ' αὐτόν οἰκοδομεῖ τή θεωρία του τῶν νευρώσεων.

Ἡ συνειδητοποίηση ἀσύνειδων διεργασιῶν ἀποτελεῖ τήν πεμπτοσύα τῆς θεραπευτικῆς του. Ἄν αὐτό τό στοιχειῶδες εἶχε ἀντιληφθεῖ ὁ Coleman, δέν θά περιέγραφε μιὰ διαδικασία «ἀφουγκράσματος» τῆς ψυχῆς καί τῆς καρδιᾶς ὡς μέσο αὐτεπίγνωσης, ὀλοκλήρωσης καί ἰσοροπίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Φρόνυτ ἐπιχειροῦσε μέσω συνειδητοποίησης ἀπό τόν ἀσθενῆ τῶν αἰτίων τῆς νεύρωσης νά τόν θεραπεύσει καί γι' αὐτό ἀναφερόταν πάντοτε στό κοινωνικό ὕπεργώ ὡς τήν κοιτίδα τῶν ἀπαγορεύσεων ἐκείνων πού προκαλοῦν τή νεύρωση.

Ἀλλά γιά νά ἐπανέλθουμε στό παράδειγμα τοῦ ἀνθρώπου τῶν φιδιῶν: Ὁ Coleman δέν ξεκαθαρίζει ἄν πρόκειται γιά μιὰ φοβία μέ ἀσύνειδο ὑπόβαθρο ἢ γιά μιὰ φοβία πού διαμορφώθηκε στό πλαίσιο μιᾶς ἀντίληψης ἐπικινδυνότητας πού δόθηκε στό συγκεκριμένο ἄνθρωπο ἀπό τό κοινωνικό του περιβάλλον.

Ἐάν τό πρῶτο, σέ ποιᾶ στοιχεῖα τῆς πρωτογενοῦς ψυχολογίας τοῦ συγκεκριμένου ἀτόμου μποροῦμε νά ἀναχθοῦμε προκειμένου νά τήν ἐρμηνεύσουμε; Ἐάν τό

δεύτερο, γιατί δέν ἐπιχειρεῖται ἡ σχετικὴ διερεύνησή της σέ ἀναφορὰ μέ τό περιβάλλον;

Σέ ὅλα ἀνεξαίρετα τά συναισθήματα πού θίγει ὁ Coleman (ἐν-συναίσθηση, ντροπή, θυμός, ἐρωτικό πάθος, μίσος κ.ο.κ.) καί στήν ἀνάλυση τῶν παραδειγμάτων πού δίνει σημειώνεται αὐτή ἡ μονομέρεια καί ἡ ἀκαθοριστία, μέ κάποιες ἀμφιταλαντεύσεις πού δέν ξεκαθαρίζουν τό ζήτημα, ἀλλά ἐπιτείνουν τή σύγχυση.

Πῶς, ὅμως, νά τό ξεκαθαρίσουν ὅταν ὑφέρει μία θεμελιακὴ ἀντίφαση, πού ὁ Coleman δέν φαίνεται νά συνειδητοποιεῖ;

Ἀπό τό ἕνα μέρος ὁ ἔμφυτος καί ἐγγενῆς συγκινησιακός μας κόσμος, ἡ «γλώσσα τῆς καρδιάς», πού εἶναι τό ὑπόβαθρο τοῦ γνήσιου, τοῦ ἄμεσου καί αὐθόρμητου, ἀπό τό ἄλλο ἡ ψυχρὴ διανοητικότητα, πού καθιστᾷ τό ἄτομο ἀ-κοινωνικό, ὑπερφίαλο, ἐπιθετικό, ἀλλά ταυτόχρονα ἀνασφαλές καί δυστυχημένο.

Ἄν ἔτσι ἔχουν τά πράγματα –ἐρωτᾶται– γιατί ὁ Coleman προτείνει μηχανισμό τιθάσευσης τοῦ συναισθήματος ὡς τοῦ μοναδικοῦ δρόμου γιά νά βρεῖ ὁ ἄνθρωπος τόν ἑαυτό του; Τιθάσευση, αὐτή εἶναι ἡ πεμπτουσία καί ὁ καταληκτικός στόχος τῆς προσέγγισης τοῦ Coleman.

Ὅχι ἀναζήτηση καί ἀνακάλυψη τοῦ πραγματικοῦ «εἶναι» μας μέ τήν καλλιέργεια τῆς «συναισθηματικῆς νοημοσύνης», πού ἂν δέν εἶναι προπέτασμα καπνοῦ, καταλήγει νά λειτουργεῖ ὡς ἕνα εἶδος ἐπιστημονικοφανοῦς «γαρνιτούρας».

Τά προαναφερθέντα ἐπιβεβαιώνονται καί ἀπό τόν τρόπο πού ὁ Coleman ἀντιμετωπίζει τό θέμα τῆς ψυχικῆς διάθεσης (βλ. σελ. 131-135).

Ἡ καλή ἢ ἡ κακή μας διάθεση μᾶς ἐξωθεῖ ἀντίστοιχα σέ καλές ἢ κακές σκέψεις, δηλαδή ἕναν θετικό ἢ ἀρνητικό τρόπο μέ τόν ὁποῖο «εἰσπράττουμε» τή δεδομένη πραγματικότητα γενικότερα ἢ σέ μιᾶ συγκεκριμένη στιγμή. Αὐτό νομίζω ὅτι εἶναι τό νόημα τῆς σχετικῆς ἀνάλυσης τοῦ Coleman, ἄν καί χρησιμοποιεῖ τίς ἐκφράσεις «λάθος διαθέσεις» καί «λάθος σκέψεις», πού θολώνουν τό τοπίο, διότι τίθεται ζήτημα τοῦ πῶς καί ἀπό ποιούς καθορίζεται τό σωστό καί τό λάθος (βλ. σχετικά στά προηγηθέντα ὑπό 2).

Ἄν δέν ἀναφερόμαστε σέ πρωτογενῆ ἐνδοθυμικά χαρακτηριστικά γονιδιακοῦ τύπου –καί ὁ Coleman προφανῶς δέν ἀναφέρεται σ' αὐτά– τίθεται ζήτημα τοῦ πῶς καί γιατί διαμορφώνεται μιᾶ θετική ἢ ἀρνητική διάθεση.

Ὁ ρόλος τόν ὁποῖο παίζουν ἐν προκειμένῳ συγκεκριμένες συνθήκες καί περιστάσεις εἶναι καθοριστικός. Περιστάσεις ὄχι μόνο στενά διαπροσωπικοῦ ἀλλά καί εὐρύτερου κοινωνικοῦ χαρακτήρα. Αὐτά τά δεδομένα ὁ Coleman τά ἀγνοεῖ καί δέν τά λαμβάνει καθόλου ὑπ' ὄψη του.

Ἐκεῖνο πού θεωρεῖ κρίσιμο εἶναι ἀπλά καί μόνο ὁ τρόπος «θέασης» τῶν πραγμάτων μέ στροφέα τά ἐπικρατοῦντα συναισθήματά μας, τά ὁποῖα ἐφ' ὅσον εἶναι «θετικά» βλέπουμε τήν καλή ὄψη τῆς ζωῆς, ἐφ' ὅσον εἶναι «ἀρνητικά» τήν κακή τῆς ὄψη.

Συμπέρασμα: ἐκεῖνο πού προέχει καί ἔχει σημασία εἶναι νά ἀσκήσουμε τά συναισθήματά μας μέ τέτοιο τρόπο ὥστε νά εἰσπράττουμε ὅ,τι θετικό καί νά ἀπορρίπτουμε ὅ,τι ἀρνητικό. Τό πρόβλημα, ἐπομένως, εἶναι κυρίως ὑποκειμενικό· ἡ ἀντικειμενική του διάσταση εἶναι ἀμελητέα.

Πρόκειται για μία «έπιστημονική» επαναδιατύπωση του περίφημου αμερικανικού «Keep smiling».

Όσον αφορά τις «λάθος σκέψεις σε σχέση με την κακή διάθεση, τά όσα γράφει ο Coleman είναι τόσο τετριμμένα και αυτονόητα ώστε να άπορεί κανείς πώς βρίσκουν θέση σε ένα, υποτίθεται, έπιστημονικό βιβλίο.

Όταν ο λαός λέει για κάποιον που παραφέρεται «θόλωσε τό μυαλό του», ξέρει πολύ καλά τί λέει και δέν χρειάζεται πειραματικές έπιβεβαιώσεις.

Τώρα τό πώς ή κατά τόν Coleman «συναισθηματική νοημοσύνη» λειτουργεί ως ανάχωμα άπέναντι σε τέτοιου είδους παράφορες έκρήξεις, ο συγγραφέας διευκρινίζει: με την έννοια της εισαγωγής ενός συναισθηματικού έλέγχου, που οδηγεί στην αυτοσυγκράτηση.

Είναι μία μορφή άνακυκλωτικής «θεραπευτικής», που συνίσταται στην χαλιναγωγή του άνοργάνωτου και άνεξέλεγκτου συναισθήματος άπό τό όργανωμένο και συντεταγμένο. Μέ ποιόν ένδιάμεσο; Τήν κοινωνικά ισχύουσα αντίληψη του συναισθηματικού «μέτρου» που μπορεί να μάς έμφυσήσει άπό τούς μηχανισμούς κοινωνικοποίησης και άγωγής.

Μέ ποιό κριτήριο; Τήν κοινωνική άποδοχή και «έπιτυχία».

Τήν παρέμβαση, κατά συνέπεια, της κοινωνίας στην συναισθηματική ζωή του ανθρώπου τή βλέπει κατασταλτικά, όχι γενετικά, και τά όσα γράφει περί «πρόληψης» συνιστούν σε τελευταία άνάλυση προληπτική καταστολή.

Όταν μιλάει για άυτεπίγνωση δέν έννοει σε καμιά περίπτωση άυτοσυνειδησία, ή όποια προϋποθέτει νοητικές

διεργασίες πέραν τῶν ὁρίων αὐτοῦ πού ἀποκαλεῖ «συναισθηματική νοημοσύνη», τίς ὁποῖες ὁ Coleman συστηματικά ὑπερπηδᾷ.

Τά ὅσα γράφει γιά τίς ἐπιδράσεις τῆς «λάθος διάθεσης» στή μνήμη δέν εἶναι καθαρά. Δέν εἶναι ἡ «λάθος διάθεση» πού ἀδρανοποιεῖ κατά περίπτωση, ἀλλά τό ἀρνητικό συναίσθημα καί οἱ ὅποιες ἀρνητικές ἐμπειρίες πού βρῖσκονται στή βάση του, πού ἀπωθοῦνται καί λησμονοῦνται. Ὁ Φρόντ μᾶς τά εἶπε αὐτά κατά τόν καλύτερο δυνατό τρόπο καί δέν χρειάζονται «πειράματα» μέ γάτες καί σκύλους γιά νά μᾶς τά ἐπιβεβαιώσουν. Ὁ Coleman κολυμπάει συνεχῶς σέ πολύ ρηγά νερά καί γι' αὐτό ἡ συλλογιστική του προσκρούει σέ βράχους καί ὑφάλους.

4. Ἡ τεχνική τῆς συναισθηματικῆς χειραγώγησης. Τελικά συμπεράσματα

Ἀπό τά ὅσα προηγήθηκαν κατέστη σαφές ὅτι:

Πρῶτον, ὁ Coleman καί οἱ σύν αὐτῷ ἀναφερόμενοι στή «συναισθηματική νοημοσύνη» δέν ἐννοοῦν τήν ἐνεργοποίηση τοῦ δεξιοῦ μέρους τοῦ ἐγκεφάλου ὡς τῆς κοιλίδας τοῦ φαντασιακοῦ, τοῦ δημιουργικοῦ καί τοῦ ἔρωτικοῦ, μέ τήν πλατωνική ἔννοια τοῦ ὄρου. Ἐννοοῦν μιᾶς ἀκαθόριστης προέλευσης «συναισθηματικότητα», πού δέν «ἐνοχλεῖ», ἀλλά διευκολύνει τίς διαπροσωπικές κοινωνικές σχέσεις καί κατά τοῦτο εἶναι «νοήμων».

Τό μέγα θέμα τοῦ μονομεροῦς «ἐξορθολογισμοῦ σκοπιμότητας» (Μάξ Βέμπερ), συνακόλουθο τῆς ἀστικο-

καπιταλιστικῆς ἐξέλιξης, πού συνθλίβει τίς μὴ σκόπιμες ἀνθρώπινες εὐαισθησίες καί τίς θυσιάζει στό βωμό μιᾶς κερδοσκοπικῆς ἀντίληψης τῆς ζωῆς, μέ ἀποτέλεσμα τὴν ἐκ θεμελίων ἀνατροπὴ τοῦ ἀνθρώπινου ψυχισμοῦ, δέν τό λαμβάνει καθόλου ὑπ' ὄψη του ὁ Coleman καί οἱ συναφεῖς κύκλοι.

Δεύτερον, θεωρητικά τουλάχιστον ἡ ὀρθολογική νοημοσύνη καί ἡ συναισθηματική νοημοσύνη συλλαμβάνονται ὡς δύο χωριστές ὀντότητες καί γι' αὐτό τόν Coleman δέν τόν ἀπασχολεῖ τό ζήτημα τοῦ ἐάν καί κατά πόσο ἀλληλεξαρτῶνται καί ἀλληλοπροσδιορίζονται. Ἔχει κανεῖς τὴν ἐντύπωση ὅτι μιλάει γιὰ δύο διαφορετικές «φυλές» ἀνθρώπων, πού τό χάσμα μεταξύ τους εἶναι ἀγεφύρωτο: τοὺς ὀρθολογιστές καί τοὺς συναισθηματικούς.

Τρίτον, παρά τό γεγονός ὅτι ὁ Coleman θεωρεῖ ὅτι ἡ συναισθηματικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἔχει καί πρέπει νὰ ἔχει τό προβάδισμα, τὴ θέτει ὑπὸ συνεχῆ ἐπιτήρηση, τὴν ὁποία συγκαλύπτει μέ τόν ἄκρως ἀσαφῆ καί περιέργο ὄρο «κοινωνικὲς τέχνες».

Ἡ πεμπουσία, λοιπόν, τῶν «κοινωνικῶν τεχνῶν» συνίσταται στό νὰ εἶναι κανεῖς εὐπροσῆγορος, εὐχάριστος, δημοφιλὴς καί γοητευτικός.

Ἄρα ὅτιδήποτε ἀνταποκρίνεται στίς πεποιθήσεις καί τίς ἀντιλήψεις σου καί σέ καθιστᾷ ὅμως ἐνοχλητικό καί δυσάρεστο πρέπει νὰ καταπιέζεται καί νὰ μὴν ἐκδηλώνεται.

Ἡ ἀποθέωση τῆς ὑποκρισίας, κατὰ συνέπεια, ἀνάγεται σέ ὑπέρτατη κοινωνικὴ ἀρετὴ, διότι ὄχι μόνο διευκολύνει τίς διαπροσωπικὲς σχέσεις ἀλλὰ καί ἐμπεδώνει τὴν κοινωνικὴ συνοχή.

Τέταρτον, στή βάση τῆς λογικῆς αὐτῆς ἢ «συναισθηματική νοημοσύνη» δέν εἶναι τίποτα περισσότερο ἀπό κοινωνική προσαρμογή. Ἀπό ἄλλο δρόμο φτάνουμε στό ἴδιο συμπέρασμα, ὅπως ὀρισμένοι Ἀμερικανοί κοινωνιολόγοι (Etzioni κ.λπ.), οἱ ὁποῖοι θεωροῦν συλλήβδην ὄσους «δέν τά βρίσκουν» μέ τίς ἀντιλήψεις καί τίς κανονιστικές ρυθμίσεις τῆς κοινωνίας ὡς mal-adjusted (κακοπροσαρμοσμένους), παθολογικές περιπτώσεις, σέ ἀντίθεση μέ τούς well-adjusted (καλοπροσαρμοσμένους), πού τυγχάνουν κοινωνικῆς ἀποδοχῆς καί ἀναγνώρισης.

Ἐπομένως, γιά νά χρησιμοποιήσουμε τή φροϋδική ἐννοιολόγηση: ἀπόλυτη ἀποδοχή τῆς ἀρχῆς τῆς πραγματικότητας (Realitätsprinzip), πού ὑποστασιοποιεῖται ὡς κοινωνικό Ὑπερεγώ (Über-Ich).

Στόχος καί ἔσχατη ἐπιδίωξη ὁ κομπορμίστας, καί μάλιστα ὄχι μόνον ὡς πρὸς τόν τρόπο συμπεριφορᾶς, ἀλλά καί ὡς πρὸς τή διάρθρωση καί τή λειτουργία τοῦ ψυχικοῦ του κόσμου. Δηλαδή, σέ τελευταία ἀνάλυση, ἢ ὑπέρτατη ἀλλοτρίωση.

Πέμπτον. Τό κίνητρο γιά τήν ἀλλοτρίωση αὐτή –τό καρότο– εἶναι βεβαίως ἡ κοινωνική ἀναγνώριση καί ἀποδοχή, πού ὀδηγοῦν στήν ἐπιτυχία. Ὅχι, ἐπομένως, μία ἐνσυνείδητη διεργασία καί ἀντίληψη κοινωνικῆς εὐθύνης, ἀλλά μία ἀναμενόμενη ἀνταμοιβή.

Ἀκριβῶς τό ἴδιο πού γράφει ὁ Etzioni, χρησιμοποιώντας τόν ὄρο gratification προκειμένου νά περιγράψει τήν κοινωνική ἀνταπόδοση στό καλο-προσαρμοσμένο ἄτομο. Τό ὅτι στή βάση αὐτή καλλιιεργεῖται αὐτό πού ὁ Τέοντορ Ἀντόρνο στό διάσημο βιβλίο του «Ἡ αὐταρχική

προσωπικότητα» (The authoritarian personality) ἀποκάλεσε «φασιστικό σύνδρομο», δέν φαίνεται νά ἀπασχολεῖ τόν Coleman.

Ἴσως διότι ἐμπλέκει στήν προσέγγισή του τήν ἔννοια τῆς ἐν-συναίσθησης ὡς μηχανισμοῦ κατανόησης τῶν αἰσθημάτων τοῦ ἄλλου.

Ὅμως αὐτή ἡ κατανόηση προϋποθέτει τήν παραδοχή τῆς ἐτερότητας, τόσο τῆς διανοητικῆς ὅσο καί τῆς ψυχικῆς καί τῆς πολιτισμικῆς, τήν ὁποία ὁ Coleman ἐμμέσως πλήν σαφῶς στηλιτεύει καί καταδικάζει, διότι, ὑποτίθεται, ὁδηγεῖ σέ κοινωνικές δυσαρμονίες, τριβές καί συγκρούσεις.

Τό νά σκέφτεσαι ἢ νά αἰσθάνεσαι στή βάση προδιαγραμμένων «κλισέ» (Klischemässiges Denken, ἔγραφε ὁ Ἄντόρνο) σημαίνει ὅτι αὐτό πού ὁ Coleman ἀποκαλεῖ ἐν-συναίσθηση ἀναιρεῖται καί τό ἄτομο γίνεται εὐάλωτο σέ μαζοποιητικές διαδικασίες τοῦ τύπου πού περιγράφουμε σέ ἄλλο κεφάλαιο αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.

Ἔκτον. Ἐκεῖνο πού τελικά προτείνει ὁ Coleman εἶναι ἡ ἐπίτευξη μέσω τῆς Παιδείας καί γενικότερα τῆς ἀγωγῆς μιᾶς συναισθηματικῆς ἰσοπέδωσης, μιᾶς «ἐκλογίκευσης» τῶν συναισθημάτων καί αὐτό εἶναι τό ὑπέρτατο συστατικό τῆς «συναισθηματικῆς νοημοσύνης».

Μιλᾶμε γιά μιά ὀλοκληρωτική χειραγώγηση τοῦ συναισθηματικοῦ χώρου μέσα ἀπό μιά διαδικασία ἀστυνόμευσῆς του ἀπό τόν ἴδιο τό φορέα του, ἀπό τό ἴδιο τό ὑποκείμενο.

Ὁ Coleman καί οἱ σὺν αὐτῷ δέν ἔχουν καμιᾶ ἀντίληψη τοῦ πῶς ἀρθρώνεται καί διαμορφώνεται ἡ ἀνθρώπινη

πράξη ως έκφραση έλευθερίας στό πλαίσιο τής αναγκαιότητας. Τά όσα στό βιβλίο αυτό γράφονται γιά τήν ανθρώπινη πράξη καί αναφέρονται στό σχετικά κεφάλαια τούς εΐναι παντελώς άγνωστα.

Γι' αυτό καί ή πραγματιστική τους σέ τελευταία ανάλυση θεώρηση εΐναι πλήρως άδιεξοδική καί δέν μᾶς βοηθάει στό παραμικρό πρός τήν κατεύθυνση μιᾶς περαιτέρω διερεύνησης τοῦ «εΐναι» τοῦ ανθρώπινου όντος.